

MIGRANT TALABALARDA IDENTIKLIK MUVOZANATINI SHAKLLANTIRISHNING AKSIOLOGIK-PEDAGOGIK AHAMIYATI

Ilxomjon Turg'unov

Jizzax davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23683953>

Annotatsiya : Ushbu maqola zamonaviy globallashuv sharoitida chet el universitetlarida tahsil olayotgan o'zbek migrant talabalarining identiklik inqirozini bartaraf etishga qaratilgan aksiologik-pedagogik yondashuvni ilmiy asoslashga bag'ishlangan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, yangi madaniy muhitga kirgan talabalar ko'pincha "qadriyatlar kolliziyasi" — ya'ni ona yurtidan olib kelgan milliy-ma'naviy qadriyatlar va qabul qiluvchi jamiyatning liberal-universal normalar tizimi o'rtasidagi ziddiyat — fenomenini boshdan kechiradilar. Maqolada identiklik muvozanati tushunchasi ikki qutbli model sifatida tahlil etiladi: bir tomonda O'zbekiston milliy qadriyatlari (vatanparvarlik, mehr-oqibat, ma'naviyat, oila muqaddasligi, kattalarni hurmat qilish) joylashgan bo'lsa, ikkinchi tomonda universal insoniy qadriyatlar (tenglik, adolat, bag'rikenglik, tanqidiy tafakkur, shaxs erkinligi) turadi. Muallif bu ikki qutbni qarama-qarshi emas, balki bir-birini boyituvchi, uyg'unlashtirilishi mumkin bo'lgan tizimlar sifatida ko'rib chiqadi. Tadqiqotning nazariy asosini M. Rokichning qadriyatlar ierarxiyasi nazariyasi, E. Eriksonning psixosotsal identiklik konsepsiyasi, J. Berryning akkulturratsiya modeli va S. Xantingtonning sivilizatsiyalar muloqoti g'oyalari tashkil etadi. O'zbek pedagogikasi nuqtai nazaridan esa A. Avloniyning ma'naviy tarbiya an'analari, shuningdek, prezident I. Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston" konsepsiyasidagi qadriyatlar tizimi metodologik zamin bo'lib xizmat qiladi. Empirik qism 2021–2024 yillarda Rossiya, Turkiya, Janubiy Koreya va Germaniyada tahsil olayotgan 340 nafar o'zbek talabasini qamrab olgan sifatli va miqdoriy tadqiqot natijalariga tayanadi. Chuqur intervyu, fokus-guruh va anketa usullari orqali to'plangan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, respondentlarning 67,4% identiklik muvozanatida qiyinchilik his qiladi; 42,1% esa milliy qadriyatlarini yashirishga majbur bo'lishganini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: identiklik muvozanati, migrant talabalar, milliy qadriyatlar, universal qadriyatlar, aksiologik pedagogika, vatanparvarlik, mehr-oqibat, ma'naviyat, madaniyatlararo integratsiya.

Abstract: This article is devoted to the scientific substantiation of the axiological-pedagogical approach aimed at overcoming the identity crisis of Uzbek migrant students studying at foreign universities in the conditions of modern globalization. The study shows that students who enter a new cultural environment often experience the phenomenon of "collision of values" - that is, a conflict between the national-spiritual values brought from their homeland and the system of liberal-universal norms of the host society. The article analyzes the concept of identity balance as a two-polar model: on one side are the national values of Uzbekistan (patriotism, kindness, spirituality, sanctity of the family, respect for elders), and on the other side are universal human values (equality, justice, tolerance, critical thinking, personal freedom). The author considers these two poles not as opposing, but as mutually enriching, compatible systems. The theoretical basis of the study is M. Rokich's theory of the hierarchy of values, E. Erikson's concept

of psychosocial identity, J. Berry's acculturation model, and S. Huntington's ideas of the dialogue of civilizations. From the point of view of Uzbek pedagogy, the traditions of spiritual education of A. Avloni, as well as the system of values in the concept of "New Uzbekistan" of President I. Mirziyoyev, serve as a methodological basis. The empirical part is based on the results of a qualitative and quantitative study covering 340 Uzbek students studying in Russia, Turkey, South Korea, and Germany in 2021–2024. Data collected through in-depth interviews, focus groups, and questionnaires show that 67.4% of respondents experience difficulty in identity balance; 42.1% emphasize that they are forced to hide their national values.

Keywords: identity balance, migrant students, national values, universal values, axiological pedagogy, patriotism, kindness, spirituality, intercultural integration.

Jahon miqyosida xalqaro talabalar soni yil sayin ortib bormoqda. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda dunyo bo'ylab 6,4 milliondan ziyod talaba o'z yurtidan tashqarida tahsil olgan. O'zbekiston ham bu tendentsiyadan chetda qolmagan: so'nggi besh yil ichida xorijda o'qiyotgan o'zbek yoshlari soni 3 baravarga oshgan va 2024 yilga kelib 70 000 nafardan oshib ketgan. Bu migratsiya pedagogik nuqtai nazardan muhim bir savolni ko'ndalang qo'yadi: yangi madaniy makoniga kirib borgan yosh inson o'zligini qanday saqlaydi va shu bilan birga yangi muhitga qanday moslashadi? Aynan mana shu savolga javob berishda aksiologik pedagogika — qadriyatlar orqali shaxsni tarbiyalash ilmi — muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. O'zbek talabasining identikligi bir necha qatlamdan iborat: etnik-milliy qatlam (o'zbek, tojik, qozoq va boshqalar), fuqarolik qatlami (O'zbekiston fuqarosi), diniy-ma'naviy qatlam (aksariyat hollarda islomiy qadriyatlar) va kasbiy-intellektual qatlam (tahsil yo'nalishi bilan bog'liq dunyoqarash). Xorijda o'qish davomida bu qatlamlarning barchasi sinov o'tkazadi. Erik Eriksonning psixosotsal rivojlanish nazariyasiga ko'ra, identiklik — bu shaxsning "men kim?" degan savoliga barqaror va izchil javob topish jarayonidir. Erikson bu jarayonning eng kritik bosqichi sifatida 18–25 yoshni, ya'ni talabalar yoshini ko'rsatadi. Aynan shu davrda identiklik yo mustahkamlanadi, yo inqirozga uchraydi. Migrant talabalar uchun bu inqiroz ikki tomonlama bo'ladi:

- Tashqi bosim: yangi madaniyat, til, ijtimoiy normalar va kutishlar tizimi;
- Ichki ziddiyat: ona yurtidan olib kelgan qadriyatlar va yangi muhit talablari o'rtasidagi kelishmovchilik.

John Berry (1997) akkulturratsiya modelida to'rt strategiyani ajratadi: assimilyatsiya (milliy identiklikni yo'qotib, yangi madaniyatga singib ketish), separatsiya (yangi madaniyatni rad etib, faqat o'z identikligini saqlash), marginalizatsiya (ikkala madaniyatdan ham uzilib qolish) va integratsiya (ikki madaniyatni uyg'unlashtirish). Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, psixologik farovonlik va akademik muvaffaqiyat jihatidan integratsiya strategiyasi eng samarali hisoblanadi. Milton Rokichning klassik nazariyasiga ko'ra, qadriyatlar ikkiga bo'linadi: terminal qadriyatlar (hayot maqsadlari: baxt, ozodlik, tenglik) va instrumental qadriyatlar (harakatlar usullari: halollik, mehnatsevarlik, ibodatlilik). Migrant talabalarda bu ikki toifa qadriyatlar ham o'zgarishga uchraydi.

O'zbek madaniyatida kuchli bo'lgan qadriyatlar:

- Vatanparvarlik — yurtga bog'liqlik, ona-Vatanga sadoqat;
- Mehr-oqibat — insonlarga mehr ko'rsatish, muhtojlarga yaqinlik;
- Ma'naviyat — ruhiy poklik, axloqiy kamolot, dinga hurmat;
- Jamoaviylik — oila va jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yish;
- Kattalarni hurmat — avlodlar o'rtasidagi ierarxik hurmat.

Xorijiy (ayniqsa G'arb) ta'lim muhitida ustunlik qiluvchi qadriyatlar:

- Individualizm — shaxs erkinligi va mustaqil qaror qabul qilish;
- Tanqidiy tafakkur — har qanday avtoritetni savolga qo'yish huquqi;
- Bag'rikenglik — turli hayot tarzlariga nisbatan ochiqlik;
- Tenglik — ijtimoiy status, jinsi, yoshi qat'i nazar tenglik;
- Adolat — qonun ustuvorligi va huquqiy tenglik.

Vatanparvarlik o'zbek madaniyatida faqat siyosiy tushuncha emas — bu ona-yurt, ota-onalik, an'analar va xotira bilan bog'liq chuqur hissiy aloqadir. Navoiy, Ulug'bek, Temur kabi tarixiy shaxslar nafaqat tarix saboqlari, balki milliy identiklikning tirik ramzlaridir. Migrant talabalar uchun vatanparvarlik ikki xil shaklda namoyon bo'ladi:

- Passiv vatanparvarlik: nostalji, ya'ni yurt sog'inchi hissi;
- Aktiv vatanparvarlik: o'z madaniyatini xorijda namoyish etish, o'zbek taomlari pishirish, bayramlarni nishonlash, o'zbek studentlar uyushmalarida faol bo'lish.

Pedagogik jihatdan muhim savol: vatanparvarlikni millatchilikka aylanib ketishdan qanday asrash mumkin? Javob — vatanparvarlikni universal insoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish: "men o'z yurtimni sevganimday, boshqalarning ham o'z yurtini sevrishini hurmat qilaman." Mehr-oqibat o'zbek madaniyatining eng noyob va universal jihatlardan biridir. "Mehmon — Xudoning mehmonchilik"dan tortib, "qo'shni huquqi" tushunchasigacha — bu qadriyat hamjamiyatchilik ruhini belgilaydi. Xorijiy muhitda mehr-oqibat qadriyati dastlab "to'sinadigan" bo'lib ko'rinishi mumkin: Ovropa va Amerika madaniyatlarida shaxsiy makon (personal space) va individuallik muhimroq. Ammo chuqurroq nazar tashlansa, mehr-oqibat universal insoniy empatiyaning milliy ifodasi ekanini ko'ramiz. Bugun xalqaro munosabatlarda "yumshoq kuch" (soft power) sifatida ana shu mehr-oqibat qadriyati o'zbek talabalarining xorijiy do'stlar orttirishi, madaniyatlararo ko'prik bo'lishiga yordam beradi. Ma'naviyat — bu faqat diniy tushuncha emas. O'zbek falsafasida ma'naviyat uch qatlamni o'z ichiga oladi: - Diniy ma'naviyat — islomiy axloq, ibodatga sadoqat; - Milliy ma'naviyat — xalq hikmatiga, maqollariga, adabiyotiga hurmat; - Shaxsiy ma'naviyat — vijdon, halollik, diyonat.

Xorijda tahsil olayotgan o'zbek talabasi uchun ma'naviyat "ichki kompas" vazifasini bajaradi. Tadqiqotlarimiz shuni ko'rsatadiki, ma'naviy asosi mustahkam talabalar yangi muhitdagi sinashlarga (alkogol, narkotik, axloqsizlik) bardoshliroq bo'lib chiqadi. Hurmat ham o'zbek, ham universal qadriyatlar tizimida mavjud — lekin uning ifodasi farq qiladi. O'zbek madaniyatida hurmat ierarxiya: katta-kichik, ota-bola, ustoz-shogird munosabatlarida. Universal (zamonaviy demokratik) madaniyatda hurmat gorizontal: har bir insonning qadr-qimmatini tug'ilishidan oq tengligi. Pedagogik vazifa — talabalarga bu ikki hurmat modelini ziddiyat sifatida emas, balki bir-birini to'ldiruvchi sifatida ko'rishga o'rgatish. O'zbek tarixiy-falsafiy merosida adolat markaziy o'rin tutadi — Amir Temurning "Temur tuzuklari"dan tortib, Alisher Navoiyning she'riyatigacha adolat motivi takrorlanadi. Universal huquqiy adolat tushunchasi bilan bu meros uyg'un: ikkalasi ham muomala tengligini, haqsizlikka qarshi turishni, zaiflarni himoya qilishni talab etadi. Tarixan Samarqand va Buxoro turli din, til va madaniyat vakillarining muloqot markazi bo'lgan. Bu tarix hozirgi o'zbek talabalariga bag'rikenglikning "DNK"sini beradi. Global dunyoda esa bag'rikenglik — zaruriy shart: ko'p millatli universitetlarda muloqot, guruh ishlari va hamkorlik faqat bag'rikenglik asosida muvaffaqiyatli bo'ladi. Bu bosqichda talaba o'zining qadriyatlar xaritasini tuzadi. Amaliy vositalar: - Rokich Qadriyatlar So'rovnomasi (RVS) — 18 terminal va 18 instrumental qadriyat tartiblash; - "Qadriyatlar xaritasi" metodi — shaxsiy, oilaviy, milliy va

universal qadriyatlarni guruhlab chiqish; - Refleksiv kundalik — har kuni "bugun qaysi qadriyatim ko'proq namoyon bo'ldi?" degan savolga javob yozish.

Bu bosqichda talaba o'z qadriyatlari haqida ongli fikr yuritadi. Amaliy vositalar: - Milliy va universal qadriyatlarni taqqoslaydigan suhbat guruhlari; - Case-study: real hayot holatlari tahlili ("Bu holatda siz nima qilardingiz?"); - Madaniyatlararo muloqot treninglari. Bu bosqichda milliy va universal qadriyatlar shaxsiy identiklikda uyg'unlashadi. Bu jarayon majburiy emas — u faqat ixtiyoriy, ongli tanlov orqali amalga oshadi. Pedagog bu yerda fasilitator (yo'naltiruvchi) sifatida ishlaydi, hukm chiqaruvchi emas. Shakllangan identiklik muvozanati hayotda sinov o'tkazadi: akademik loyihalarda, jamoat faoliyatida, do'stlik munosabatlarida, professional muhitda. Bu bosqich doimiy bo'lib, shaxs hayoti davomida takrorlanib turadi. Tadqiqotimizda 340 nafar respondentdan olingan ma'lumotlar quyidagi rasmni ko'rsatdi: Identiklik ziddiyatini his qilganlar 67,4%. Milliy qadriyatlarini yashirganlar 42,1%. Integratsiya strategiyasini tanlaganlar 38,2%. Assimilyatsiya strategiyasini tanlaganlar 18,5%. Separatsiya strategiyasini tanlaganlar 24,7%. Marginalizatsiya holatiga tushganlar 18,6%. Muhim topilma: aksiologik-pedagogik dasturda qatnashgan talabalar guruhida (n=85) integratsiya strategiyasini tanlash ko'rsatkichi 38,2% dan 61,7% ga ko'tarildi; psixologik farovonlik indeksi esa 23% ga oshdi.

XULOSA

Milliy qadriyatlarni saqlab qolish va universal qadriyatlarni o'zlashtirish o'zaro istisno qilmaydigan jarayonlar bo'lib, pedagogik jihatdan to'g'ri yo'naltirilgan tarbiya orqali migrant talabada "ikki madaniyatli kompetentlik" — o'z milliy ildizlariga sodiq bo'lgan holda xalqaro maydonda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan shaxs — shakllantirilishi mumkin. O'zbekiston milliy qadriyatlari (vatanparvarlik, mehr-oqibat, ma'naviyat) va universal insoniy qadriyatlar (hurmat, adolat, bag'rikenglik) o'rtasida mohiyatli ziddiyat yo'q — bu ikki tizim bir-birini boyitishi mumkin. Migrant talabalar uchun eng maqbul yo'l — o'zligini yo'qotmagan holda, yangi madaniy muhitga ochiq bo'lish, ya'ni integratsiya strategiyasi. Aksiologik-pedagogik yondashuv bu jarayonda hal qiluvchi rol o'ynaydi: qadriyatlarni majburlash emas, balki ongli tanlov orqali shakllantirish; muqobil sifatida emas, balki boyituvchi manba sifatida taqdim etish; va eng muhimi — talabalarga "ikki madaniyatli kompetentlik" kasb etishga yordam berish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Erikson, E. H. (1968). **Identity: Youth and Crisis**. W. W. Norton & Company.
2. Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. **Applied Psychology**, 46(1), 5–34.
3. Rokeach, M. (1973). **The Nature of Human Values**. Free Press.
4. Huntington, S. P. (1996). **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order**. Simon & Schuster.
5. Avloniy, A. (1992). **Turkiy Guliston yoxud Axloq**. O'qituvchi.
6. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). **Yangi O'zbekiston strategiyasi**. O'zbekiston.
7. Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. **Online Readings in Psychology and Culture**, 2(1).
8. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. **Social Psychology of Intergroup Relations**, 33–47.

9. Niyozov, S. (2006). Understanding teaching in post-Soviet, rural Tajikistan. *Journal of International and Comparative Education*.
10. Karimov, I. A. (1998). *Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch*. Ma'naviyat.
11. UNESCO. (2023). *Global Education Monitoring Report*. Paris: UNESCO.
12. Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2006). *Immigrant Youth in Cultural Transition*. Lawrence Erlbaum.